

Anatoliy Klyuchkovych*Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)***The Evolution of Populism and Populist Parties in the Slovak Republic**

The article analyzes the development of populism in the Slovak Republic. The scientific interest in the chosen issue is due to realities of Slovak politics and a set of modern challenges faced by the country. The aim of the article is to highlight the evolution of populism, its forms and party representatives in Slovakia. The main factors that determined the development and peculiarities of populism in Slovakia are identified. The main characteristics of Slovak populism stem from the political history and political culture. There is an close connection between the rise of populism and the exacerbation of social and economic problems. The main forms of manifestation of Slovak populism are determined: social, national, charismatic, centrist, far-right populism.

Populism is deeply rooted in the party system of Slovakia, periodically determining the change in its structural characteristics. Considering the emergence and electoral success of populist parties, there is a need to emphasize the complexity of the phenomenon of populism in the modern Slovak Republic. In the process of post-communist development in the Slovak Republic there was a transition from radical forms of populist politics through nationalism and authoritarianism to more moderate tendencies. It is found that in the Slovak political process, the phenomenon of populism reveals a permanent character and correlates with the specific features of Slovak politics. Populism remains an actual phenomenon of political life in the Slovak Republic.

The results of our study show that the potential of populist parties is growing in the party system of Slovakia. The electoral success of the populists shows that citizens are ready to vote for charismatic leaders and promises of a quick solution to difficult problems. However, the success of populists is not only the result of electoral marketing. It is also a sign of the crisis of systemic politics and democratic institutions.

Keywords: *Slovak Republic, populism, populist parties, populist rhetoric, parliamentary elections*

Анатолій Ключкович*Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна)***Еволюція популізму та популістських партій у Словацькій Республіці**

В статті проаналізовано розвиток популізму в Словацькій Республіці. Науковий інтерес до цього питання зумовлений реаліями словацької політики та комплексом сучасних викликів, які стоять перед країною. Мета дослідження – простежити еволюцію популізму в Словацькій Республіці в розрізі його ключових типів і партійно-політичних репрезентантів. З'ясовано основні чинники, які обумовлювали розвиток та особливості популізму в Словаччині. Основні характеристики словацького популізму пов'язані з політичною історією та політичною культурою. Існує тісний зв'язок між посиленням популізму і загостренням соціальних і економічних проблем.

Визначено основні форми прояву словацького популізму: соціальний, національний, харизматичний, центристський, ультраправий популізм. Популізм глибоко вкоренився в партійну систему Словаччини, періодично детермінуючи зміну її структурних характеристик. Розглядаючи появу й електоральний успіх популістських партій, слід підкреслити складність самого феномена популізму в сучасній Словаччині. У процесі посткомуністичного розвитку в Словаччині відбувався перехід від радикальних форм популістської політики через

націоналізм та авторитаризм до більш поміркованих тенденцій. З'ясовано, що в словацькому політичному процесі феномен популізму має перманентний прояв і співвідноситься зі специфічними рисами словацької політики. Популізм залишається актуальним феноменом політичного життя Словацької Республіки.

Результати нашого дослідження показують, що в партійній системі Словаччини зростає потенціал популістських партій. Електоральний успіх популістів засвідчує, що громадяни готові голосувати за харизматичних лідерів і обіцянки швидкого розв'язання складних проблем. Однак, успіх популістів – це не тільки результат електорального маркетингу, але й ознака кризи системної політики та демократичних інститутів.

Ключові слова: Словацька Республіка, популізм, популістські партії, популістська риторика, парламентські вибори

Вступ.

Популістські партії є невіддільною частиною політичного процесу в незалежній Словацькій Республіці (з 1993 р.) і на всіх етапах державного розвитку проявлявся їх значний вплив. На думку деяких дослідників, завдяки багатому емпіричному матеріалу Словаччина є «ідеальним кейсом» (Evropské hodnoty, 2018, р. 106) чи своєрідною центральноєвропейською «лабораторією» для вивчення популізму (Havlik, Nemcok, Spáč, & Zagraban, 2020). Тим більше, що в сучасних умовах «populist Zeitgeist» (Mudde, 2004) популізм стає умовою «виживання» політичних партій. Як підтверджують емпіричні дослідження, більшість впливових словацьких партій вдавалися до популістських гасел і дій, насамперед знаходячись в опозиції або напередодні виборів. Саме тому і політичне минуле, і сьогодення Словаччини викликають дослідницький інтерес в аспекті вивчення популістських партій і феномена популізму загалом.

Мета дослідження – простежити еволюцію популізму в Словацькій Республіці в розрізі його ключових типів і партійно-політичних репрезентантів.

Виклад основного матеріалу.

Впродовж останніх десятиліть проблема популізму перебуває в фокусі уваги політичної науки. Нагромаджено значний масив емпірії, вироблено чимало концептуальних підходів до осмислення феномена популізму, але дослідники й надалі постають перед труднощами його категоріальної визначеності та типологічної чіткості. Концептуалізація цього багатоаспектного й амбівалентного феномена ускладнюється специфічними рисами популізму в рамках окремих країн і мозаїчністю його політичних носіїв.

У словацькому контексті ми стикаємося з проблемами темпоральності та інверсійності системності та популізму, спорадичності та фрагментарності популістської риторики,

що дещо ускладнює ідентифікацію та аналіз діяльності популістських партій, їх відмежування від політичних партій, які періодично чи частково вдаються до популістських гасел (Ключкович, 2021). Узагальнюючи досвід вивчення словацького популізму, П. Ондрія категорично стверджує, що «політичні партії (HZDS, ANO, SMER, ZRS, SOP, OĽANO) можуть вважатися популістськими лише обмежений час, який зазвичай закінчується успішним здобуттям парламентських або урядових місць» (Evropské hodnoty, 2018, р. 104). Як правило, набуття урядового статусу є фатальним для популістських партій, але словацький досвід демонструє цікаві випадки їх тривалого функціонування і після парламентських, і навіть урядових каденцій (наприклад партія «Smer»). Завдяки таким іманентним характеристикам як антиелітарна, егалітарна, харизматична, антикорупційна спрямованість, словацький популізм легко співвідноситься з ключовими рисами популізму в центральноєвропейському контексті.

Попри ідеологічну фрагментарність, суперечливість і еклектичність меседжів, словацькі популісти ситуативно чи стратегічно опиралися на визначену ідейну орієнтацію, що все-таки дає змогу більшості з них ідентифікувати в межах ліво-правої шкали. При цьому інструментальне поєднання гасел, характерних як для лівих, так і правих партій, є цілком виправданим і поширеним серед словацьких популістів, і загалом прийнятним для феномена популізму (як «тонкоцентричної ідеології» (Mudde, 2004, р. 544). Якщо взяти за основу ідеологічний критерій, то в ході політичного розвитку Словаччини знайшли свій прояв різні типи популізму: національний, соціальний, центристський, ультраправий та ін. (Ключкович, 2021). В аспекті співвідношення антисистемних/системних та авторитарних/неавторитарних характеристик словацький популізм знаходив свій прояв як у т.зв. «жорсткій», так і в «м'якій» формах (Populist Politics, 2008, р. 101).

Популізм глибоко вкоренився в партійну систему Словаччини, періодично детермінуючи зміну її структурних характеристик. Як підкреслює Г. Месежніков, починаючи з 1990-х рр. однією з основних ознак партійної системи Словаччини стала конкуренція двох типів партій – програмних і націонал-популістських. У той час як підхід програмних партій до влади загалом відповідав принципам ліберальної демократії та забезпечував відповідну якість демократичних інститутів, то правління націонал-популістських партій супроводжувалося концентрацією влади, політичним клієнтелізмом, конфронтацією з опозиційними силами та громадянським суспільством, порушенням верховенства права і тиском на незалежні ЗМІ (Mesežnikov, 2020, p. 98).

Феномен популізму в кожній країні обумовлений насамперед контекстом його появи та розвитку. При дослідженні еволюції популістських партій у Словаччині, окрім політичних, необхідно враховувати комплекс історичних, соціокультурних, етнонаціональних чинників, які створили сприятливе середовище для поширення їхніх ідей. У словацькому суспільстві популістські гасла знаходили сприйнятливий ґрунт, опираючись на соціокультурну спадщину минулих політичних режимів, традиції патерналізму, персоніфіковане сприйняття політики, міфологізацію етногенезу та ін. Власне, вказані характеристики відображають і специфіку словацької політики.

Насамперед варто виокремити національний популізм, який знайшов своє поширення у Словаччині. Т.зв. «словацьке питання» знаходило різне контекстуальне наповнення в риторичі політичних суб'єктів упродовж XX ст. Популістські стратегії з вираженим етнонаціональним забарвленням успішно використовували партії та їхні лідери в незалежній Словаччині. В даному контексті О. Гіарфашова вказує на політичні наслідки етнічної гетерогенності та «незакриті питання національної ідентичності» (Mesežnikov, & Gyarfášová, 2008, p. 39–40).

Розглядаючи феномен національного популізму в Словаччині, Г. Месежніков акцентує на таких факторах його розвитку: 1) етнічний і конфесійний контекст (словаки – титульний етнос, католицизм – домінантна конфесія, при збереженні національної та релігійної розмаїтості); 2) непростий історичний шлях розвитку словаків упродовж XX ст. у складі кількох державних утворень, упродовж якого відбувалася асиміляція та етнічні утиски; 3) чергуванням різних політичних режимів (монархічний напівавторитаризм, плуралістична демократія, фашистський і комуністичний тоталітаризм, неліберальна та ліберальна демократія); 4) прихильність громадян

до різних типів політичної культури, посилення процесів національної самоідентифікації; 5) вплив національної еліти (не виключаючи тиск зовні) на суспільно-політичні зміни, часто із залученням широких мас (Mesežnikov, & Gyarfášová, 2008, p. 8).

Слід зазначити, що націонал-популізм у Словаччині – це плідний ґрунт для риторики та спекуляцій, який електорально винагороджував своїх політичних носіїв, як у 1990-х рр., так і на сучасному етапі.

На різних етапах політичної трансформації вплив популістів обумовлював соціально-економічний контекст. Популістські партії акумулювали електоральний капітал, маніпулюючи громадською думкою щодо ліберальних реформ та їхніх негативних наслідків, щодо послаблення соціальної захищеності та зростання корупції. Зниження ступеня резонансності соціальних питань у публічному дискурсі спостерігається лише в останнє десятиліття, і тільки тому, що з'явилися більш актуальні чи провокативні теми.

На посилення популізму в Словаччині вплинув комплекс чинників загальноєвропейського та світового рівня, пов'язаних з глобалізаційними викликами, кризою ліберально-демократичної моделі, розмиванням партійно-ідеологічних структур, денаціоналізацією політики. В останнє десятиліття Словаччина, як й інші країни Європи, постала перед міграційними, економічними, пандемічними викликами, які актуалізували євроскептичні, націоналістичні, біополітичні та інші гасла популістів.

Ситуативну актуалізацію у словацькому контексті знаходили детермінанти, пов'язані з резонансними суспільними подіями, корупційними скандалами, викриттями зловживань у владі, які охоче підхоплювали популісти. Потрясіння і кризові явища обумовлювали запити суспільства на швидке розв'язання проблем і «нові обличчя» в політиці. Також слід враховувати, що в сучасних умовах технологізації, медіатизації та персоніфікації політики популісти є більш пристосованими до різних типів комунікації та загравання з електоратом. Наведений комплекс взаємопов'язаних чинників визначав зміст і динаміку розвитку популізму та популістських партій у Словаччині.

Пристаюючи до розгляду еволюцію популізму в Словаччині, слід зазначити, що це динамічний суспільно-політичний феномен з історичними коренями. Елементи популізму знаходили свій прояв у політичному житті спільної держави чехів і словаків у міжвоєнний період, у період Словацької республіки в 1939–1945 рр., у часи побудови соціалізму в Чехословаччині. Зокрема, в цьому контексті

дослідники наводять популістську риторичку А. Глінки, Й. Тісо, Г. Гусака та ін. (Piterová, Heldáková, & Kohoutová, 2021, p. 20–25). Падіння комуністичного режиму та становлення політичного плюралізму відкрило можливості для поширення різних поглядів, зокрема і популістських. Політичні технології та гасла, вироблені націонал-популістськими партіями, зіграли свою роль і в розпаді Чехословаччини в 1992 р.

Політичні сили, які стимулювали роз'єднання Чехословаччини, – Рух за демократичну Словаччину (HZDS) і Словацька національна партія (SNS) – стали на чолі самостійної держави в 1993 р. Між цими партіями сформувався довгостроковий альянс, ідейно-політичними основами якого були соціальний популізм, національний популізм і схильність до авторитарності в управлінні державою. Внаслідок парламентських виборів 1994 р. була сформована ідеологічно різнобарвна коаліція у складі центристського руху HZDS, праворадикальної партії SNS і крайньо-лівої Асоціації робітників Словаччини (ZRS), яких об'єднувала популістська основа діяльності та прагнення утриматись при владі. Саме завдяки ідеологічній необмеженості популістської риторички коаліційним партіям вдалося охопити широкий електоральний простір лівого та правого напрямку.

В середині 1990-х рр. у Словаччині доміантною стала соціополітична дихотомія «мечіаризм – антимечіаризм», яка віддзеркалювала ставлення громадян до діяльності владної коаліції на чолі з В. Мечіаром і зумовила інституціоналізацію двоблокового формату партійної системи (авторитарно-популістські та ліберально-демократичні сили). Період 1994–1998 рр. – це час правління т. зв. «жорстких» популістів, який відзначався авторитарною концентрацією влади, порушенням принципів законності та верховенства права, переслідуванням опозиції, блокуванням ринкових реформ, розпалюванням національної ворожнечі, критикою західного курсу розвитку. Ці неліберальні тенденції розвитку унеможливили реалізацію країною євроінтеграційного курсу, який у цей час активно здійснювали інші учасники Вишеградської групи.

Політична ситуація змінилася в 1998 р., коли до влади прийшла широка демократична коаліція ліво- та правочентристських партій на чолі з М. Дзуріндою. В кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. у Словаччині знайшов свій прояв т. зв. «центристський» популізм, який позиціонувався як альтернатива чи «третій шлях» у протистоянні між двома таборами (мечіарівський авторитаризм vs демократична опозиція) (Ušecň, 2004, p.

50). Центристські популісти не критикували правлячі партії з крайніх лівих чи правих позицій, а підкреслювали свою неідеологічність і непартійність. До таких суб'єктів можна віднести Альянс нового громадянина (ANO), Партію громадянської злагоди (SOP), Smer.

В контексті реалізації курсу на євроінтеграцію та продовження демократичного розвитку в Словаччині проявилася т. зв. «м'яка» (неавторитарна) форма популізму (Populist Politics, 2008, p. 101). Насамперед йде мова про партію «Smer», яка була найсильнішою опозиційною силою до 2006 р., доки не набула владного статусу. З початку свого створення в 1999 р. партія позиціонувалася як прагматична неідеологічна сила з вираженою антиелітарною та антикорупційною риторикою (Piterová, Heldáková, & Kohoutová, 2021, p. 37–38). Згодом партія проголосила себе послідовницею соціал-демократичного курсу, що було зафіксовано і в зміні назви партії «Smer-SD» (Socialna demokracia). Але в боротьбі за владу партія й надалі позиціонувалася як альтернатива системному мейнстриму. Саме Smer на чолі амбіційним Р. Фіцо зайняв нішу непримиренного критика неоліберальних реформ, які здійснювала владна коаліція.

Всупереч суспільним очікуванням неоліберальні реформи та вступ Словаччини в ЄС не призвели до швидкого розв'язання складних економічних і соціальних проблем пересічних словаків. Резонансні факти корупції у владі, послаблення соціальної складової держави, динамічні зміни в соціальній структурі розширили електоральне поле для соціал-популізму, що ретранслював розчарування нижчих прошарків. На хвилі загострення чутливості громадян до соціально-економічних проблем у поєднанні з послабленням сприйнятливості до проблем демократії у Словаччині до влади прийшли партії, риторичку і діяльність яких можна інтерпретувати в соціал-популістському, націонал-популістському та неліберальному контексті. Створення у 2006 р. правлячої коаліції у складі Smer-SD, SNS і НП–HZDS викликало занепокоєння у демократичній спільноті, зокрема і міжнародної, адже до влади знову долучилися партії часів «мечіаризму». Поразка проєвропейських неолібералів та успіхи популістів вчергове засвідчили, що процес демократичних перетворень у Словаччині є далеким від свого завершення.

Як засвідчили результати виборів 2006 р., не втратили значення для словацького виборця і питання національного характеру. Невіддільною частиною ідейно-політичного профілю нової коаліції був національний популізм, завдяки якому Smer-SD перетягнув на

свій бік значну частину електорату і тактичних меседжів своїх партнерів – HZDS і SNS. Як підкреслює Ю. Бузалка, національний популізм, найуспішнішими репрезентантами якого після 1989 р. були В. Мечіар і Я. Слота, був успішно замінений на більш «європейський» популізм Р. Фіцо, що спирався на комбінування ідей націоналізму та ностальгії за комуністичними часами (Odkiaľ a kam, 2013, p. 165).

Після виборів 2006 р. найвпливовішою політичною силою у Словаччині стала партія «Smer–SD» на чолі з Р. Фіцо, що підкріплювалося кріслом прем'єра та домінантними позиціями в урядовій коаліції. Попри владний статус, Smer–SD й надалі не гребував популістською риторикою, але, звісно ж, не в такому обсязі як у минулому. Зважаючи на позиціонування Smer–SD як програмної соціал-демократичної партії, його популістські меседжі звучали переважно до питань соціальної політики. Однак інтенсивність популістської риторики зростала, коли партія була в опозиції (2010–2012) і під час виборчих кампаній.

Владна коаліція програмних партій (SDKU–DS, SaS, KDH, Most–Hid), яка діяла нетривалий період у 2010–2012 рр., оголила конфліктні лінії у середовищі системного мейнстріму і, до певної міри, відкрила простір для посилення популістських партій. Зокрема, успіх електорального проекту І. Матовича «Звичайні люди і незалежні особистості» (OĽaNO) на виборах 2012 і 2016 рр. засвідчив наявність значної частки громадян, орієнтованих на протестну діяльність і популістські гасла (насамперед антикорупційної, антиелітарної спрямованості). Тоді як електоральний потенціал колись потужних програмних партій таких як KDH, SDKU–DS поступово послаблювався, залишивши їх за межами парламенту.

Однопартійне правління Smer–SD у 2012–2016 рр. супроводжувалося кроками до концентрації влади, ігнорування опозиції та поширення клієнтелістських практик, що посилювало розчарування виборців політичною елітою та системою демократичних інститутів загалом. Довгострокове ослаблення програмних партій, криза довіри до владної еліти та неліберальні реверси створили сприятливі умови для активізації популістів, зокрема праворадикальних.

У результаті виборів 2016 р. табір популістів ще більше посилювався, оскільки до парламенту увійшли відразу дві нові популістські партії правої спрямованості: «Ми сім'я – Борис Коллар» (Sme rodina) і «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» (ĽSNS). Якщо суміш націонал-консерватизму, соціального популізму та м'якого євроскептицизму партії «Sme rodina»

не створювала загрози для демократичного ладу, то антисистемні та націоналістичні гасла ультраправої ĽSNS викликали серйозне занепокоєння. Електоральний успіх ĽSNS обумовила насамперед радикальна націонал-популістська риторика, яку підсилювала міграційна криза. Слід зазначити, що напередодні виборів 2016 р. актуалізувалися антимигрантські гасла, які популістично експлуатували як владні, так і опозиційні партії.

Формування у 2016 р. «мінімально виграшної» коаліції у складі Smer–SD, SNS, Most і Siet оголило суперечливу природу словацького політикуму, яку засвідчив владний симбіоз антагоністів: програмних і популістських сил, ліво- і правоорієнтованих партій, словацьких націоналістів і репрезентантів угорської меншини. Такий формат коаліції на чолі з Р. Фіцо мав відчутний брак суспільної легітимності та внутрішні проблеми при реалізації державної політики, які з кожним роком тільки поглиблювалися. Тривале перебування Smer–SD при владі, що супроводжувалося клієнтелістськими практиками та корупційними скандалами, актуалізували в опозиційному середовищі та серед активної громадськості тезу про «захоплення держави». Популісти різного кшталту підкреслювали інституційну неспроможність і неефективність ліберальної демократії. На тлі фактів зловживання владою та антикорупційних скандалів зростала радикалізація суспільства. Каталізатором громадського невдоволення та антивладних протестних настроїв стало вбивство журналіста Я. Куціака у 2019 р., що вплинуло на відставку прем'єра Р. Фіцо.

В умовах такої напруженої ситуації відбулися парламентські вибори 2020 р., на яких ключовими були антикорупційні гасла та боротьба з мафією в державі. В результаті виборів коаліцію утворили дві популістські сили (OĽaNO та Sme rodina) та дві ідеологічно профільовані партії (SaS і Za ľudí). Владний статус і коаліційна форма урядування внесли корективи в політичний профіль OĽaNO та Sme rodina, змушуючи їх балансувати між соціальним популізмом і реалізмом державної політики, неодноразово ставлячи правлячу коаліцію на межу розпаду. Такий курс позначився на довірі громадян. Наприклад, суспільна підтримка OĽaNO за півтора року урядової діяльності скоротилася втричі: з 25% (лютий 2020 р., парламентські вибори) до 8,4% (жовтень 2021 р., соціологічне опитування Агенції «Focus») (Agentura Focus, 2021). Тоді як високий потенціал суспільної довіри зберігають колишні представники влади – партія «Smer–SD» (15,5%) та утворена внаслідок її розколу нова партія «Hlas–SD» (19,3%) (Agentura Focus,

2021). Свої корективи в показники суспільної довіри можуть внести триваючі розслідування щодо корупційних дій і зловживання владою високопосадовцями минулих каденцій.

Висновки.

Отже, розвиток популізму в Словаччині був обумовлений комплексом чинників, які визначали його динаміку, специфічні риси та коло партійно-політичних репрезентантів на певному історичному етапі. Активність популістських партій і популістської риторики корелюється насамперед з електоральними циклами. Як засвідчує здійснений аналіз, у результаті кожних парламентських виборів популізм знаходив партійне представництво, що вказує на його перманентний прояв у політичному житті Словаччини.

Іманентно властива популізму конфліктність у словацькому контексті знаходила своє відображення в існуванні численних соціополітичних, етнополітичних, соціально-економічних дихотомій, для яких характерні взаємне напластування, ситуативна актуалізація і нестійка партійна репрезентація. Якщо в 1990-х рр. популістські партії шукали електоральну підтримку, апелюючи до актуальних проблем

етнодержавного розвитку, демократичної трансформації Словаччини, то на початку 2000-х рр. на передній план виступили питання соціально-економічного характеру, що актуалізували гасла соціал-популістів. Важливість етнополітичних меседжів для словацького виборця засвідчує їх періодична актуалізація у публічному дискурсі, а також майже постійна присутність у парламенті націонал-популістів. В останнє десятиліття потенціал націонал-популістів посилювало й зростання євроскептичних, антиглобалістських, антимігрантських настроїв у суспільстві.

На сучасному етапі живильний електоральний ґрунт для популістських партій формують розчарування і невдоволення громадян політичними елітами, мейнстрімними партіями, функціонуванням ліберальної демократії, які ще більш посилюються на тлі резонансних фактів корупції, зловживання владою і невідповідності держави розв'язати низку суспільних проблем. Надію вселяє те, що прихід популістів до влади в сучасній Словаччині відбувся не внаслідок підйому антидемократичних альтернатив, а скоріше через необхідність корекції демократичного розвитку країни.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Ключкович А. Популізм у Словаччині: особливості політичного феномена. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології». 2021. №39. С. 100–107.
- Agentura Focus. Press release 31.10.2021. URL: <https://www.focus-research.sk/>.
- Evropské hodnoty – tradice a jejich proměny v 21. Století / J. Bílý a kol. České Budějovice: VŠERS, 2018. 121 s.
- Havlik V., Nemcok M., Spáč P., Zagraban J. The 2020 Parliamentary Elections in Slovakia Steadily Turbulent Change of Direction. Politologicky Casopis. 2020. №3. P. 221–234.
- Mesežnikov G., Gyárfášová O. Národný populizmus na Slovensku. Bratislava: IVO, 2008. 54 s.
- Mesežnikov G. Neliberálna regresia demokracie a rast pravicového extrémizmu na Slovensku. Neopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist. 2020. №25(2). P. 91–107.
- Mudde C. The Populist Zeitgeist. Government and Opposition. 2004. №39(4). P. 542–563.
- Odkiaľ a kam: 20 rokov samostatnosti / M. Butora, Z. Butorova, M. Kollar, G. Mesežnikov (Eds.). Bratislava: IVO, 2013. 630 s.
- Piterová I., Heldáková L., Kohoutová K. «My sme ľud, kto ste vy?» Storočie populizmu v (Česko)Slovensku. Košice: CSPV SAV, 2021. 85 s.
- Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe / G. Meseznikov, O. Gyárfasova, D. Smilov (Eds.). Bratislava: IVO, 2008. 131 p.
- Učen P. Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike. Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy / O. Gyárfášová, G. Mesežnikov (Eds.). Bratislava: IVO, 2004. S. 49–76.

REFERENCES

- Agentura Focus. (2021). Press release. 31.10.2021. Retrieved from <https://www.focus-research.sk/>.
- Bílý, J. (2018). Evropské hodnoty – tradice a jejich proměny v 21. Století [European values – traditions and their changes in the 21st Century]. České Budějovice: VŠERS.
- Butora, M., Butorova, Z., Kollar, M., & Mesežnikov, G. (Eds.). (2013). Odkiaľ a kam: 20 rokov samostatnosti [From Where To Where. 20 Years of Independence]. Bratislava: IVO.
- Havlik, V., Nemcok, M., Spáč, P., & Zagraban, J. (2020). The 2020 Parliamentary Elections in Slovakia Steadily Turbulent Change of Direction. Politologicky Casopis, 3, 221–234.
- Klyuchkovych, A. (2021). Populizm u Slovachchyni: osoblyvosti politychnogho fenomena [Populism in Slovakia: peculiarities of a political phenomenon]. Visnyk Kharkivskogho nacional'nogho universytetu imeni V. N. Karazina, seriya «Pytannya politologhii», 39, 100–107.

- Mesežnikov, G. (2020). Neliberálna regresia demokracie a rast pravicového extrémizmu na Slovensku [The illiberal regression of democracy and growth of right-wing extremism in Slovakia]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*, 25(2), 91–107.
- Mesežnikov, G., & Gyárfášová, O. (2008). *Národný populizmus na Slovensku* [National populism in Slovakia]. Bratislava: IVO.
- Mesežnikov, G., Gyárfášová, O., & Smilov, D. (Eds.). (2008). *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: IVO.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 542–563.
- Piterová, I., Heldáková, L., & Kohoutová, K. (2021). «My sme ľud, kto ste vy?» Storočie populizmu v (Česko)Slovensku [«We are the people, who are you?»: Century of populism in (Czech)Slovakia]. Košice: CSPV SAV.
- Učeň, P. (2004). Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike [Centrist Populism as as a New Competitive and Mobilization Strategy in Slovak Politics]. In O. Gyárfášová & G. Mesežnikov (Eds.), *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy* (pp. 49–76). Bratislava: IVO.

Klyuchkovych Anatoliy

D.Sc., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-6573-6500>, anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua

Стаття надійшла / Article arrived: 25.11.2021

Схвалено до друку / Accepted: 30.12.2021